

İSMÂİL FASSI

“İsmâîl” Kelimédeki “Aliyye” (Yücelik) Hikmetinin Açıklanması

Âli hikmetin İsmâîl’e özgü kılınmasının nedeni şudur: Allah katında rızâlık mertebesine yükselmiş (Allah ondan râzı olmuş ve kul mutlu olmuş), bu yüzden de yücelik vasfı kazanmış, sözünü doğrulayan özelliği ile de yükseklik vasfı kazanmıştır. Bu mertebelerin en kâmilî Hz. Muhammed’dir. Dört kutup nebî, İbn Arabî’ye göre Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâîl ve Hz. İshâk; iki kutup velî ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’dir.¹ Diğerleri onlardan pay almıştır. Kutuplar ve velîlerin en belirleyici ismi kulluk ismidir. Bu yüzden de Peygamber’in Abdullah ismi onun hakikî ismidir. (En kul ve en teslim olan, Allah’ın ondan en râzı olduğu kişidir ki, mutluların en mutlusudur.)

Bu fas iki nispeti açıklamaktadır: Zâtî birlik ve esmâîl çokluk (Allah’ın zâtında birlik, isim ve sıfatlarında çokluk). Bu fasta İshâk ve İsmâîl arasındaki ilişki de söz konusu edilir. Zîra İshâk kendinden sonra gelen bütün peygamberlerin isimlerinin kabı olmuştur. İsmâîl de Muhammedî kemâl sırrının kabı gibidir. Allah bunu Kur’an da “*Biz ona İshâk’ı ve Ya’kûb’u verdik. Zürriyetine de nübüvvet ve kitabı verdik.*” (Ankebût,

¹ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, c. 10, s. 13-14.

27) diye İbrâhim’i belirlemiştir. Bu mânâ da şunu ifade eder: İsmâil, zürriyetinde bütün şerâatları birleştiren mânâyı taşımaktadır; yani Hz. Muhammed’i.

Buradan anlaşılıyor ki Allah zâtı ile yegâne (bir), isimleri ile “kül”dür (çokluğun birliği). Başka bir deyimle Allah zâtıyla Ahadiyet’i ve Vahdâniyet’i anlatır. İsimlerinin sûretiyle, varlıklarda zuhuru açısından ona baktığımızda ise kesretine hükmederiz.

Buradan anlaşılıyor ki, herkes Allah’ın bir veya birkaç isminin tecellîsi iken, âlem de, bütün isimlerin, yani kâmil insanın tecellîsidir.

Varlıkta zuhur eden isim o varlığın Rabb’idir. Yani o varlığı var eden ve eğiten, kendi ismidir. Böylece her varlık “Rabb-i hâss”ının (kendindeki ilâhî ismin) tecellîsi olduğu gibi, Zât-ı ilâhînin de tecellîsidir.

Görülüyor ki İbn Arabî’nin dediği gibi, her varlık Allah’ın sadece bir isminin tecellîsi olması nedeniyle “kül” (bütün) olması mümkün değildir.

Âlem zâtın birliğinden varolmuştur. İsimler açınsındansa kesretin birliğidir. Bu durumda âleme iki tesir olmuştur: Allah’ın emri ve âlemin kabulü. O halde âlem imkânsız değildir. Zîra öyle olsaydı varlık kabul etmezdi.

Avni Konuk misal olarak, akıl dediğimiz şeyin bir mânâ olduğunu söyler ve zâtında bir parçalanma olmayıp, zâtı ile ahadîdir (akl-ı küll)² der. Nefiste eserleriyle tecellî etmesine lüzum yoktur. Âşikâr olsa da olmasa da adı akıldır. Ama onun sonsuz keyfiyetleri vardır ve onları zâtında birleştirmiştir, der. Bu kadar çok olasılığı taşıması açısından “kül”dür.

2 Ahmed Avni Konuk, *Fusûsul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. 2, s. 138.

Buradan anlaşılıyor ki Allah kavramı bütün isimlerin olasılığını taşır. Bu sebeple küldür. İsimler bilkuvve Allah'ın içinde bulunurlar. Kula ait isim, Allah'ın sonsuz birliği içinde mânâ olarak vardır, fakat (kuvveden fiile) ortaya çıkışı açısından sonsuz olasılığı vardır.

Anlaşılıyor ki Allah'ın ahadiyetinde hiç kimsenin payı yoktur. Ahadiyette ismin ortaya çıkışının hiçbir hükmü yoktur. Zîra farklılık, çokluk ahadiyette yoktur ama, isimlerin küllünde (bütününde) her varlığın payı vardır. Bundan dolayı Hakk'ın mutlak birliği bilkuvve bütünü toplamı demektir. Mutlu yani said, Rabb'inin katında râzı olan kişidir; kendi özel Rabb'inin katında ise râzı olmayan kimse yoktur. Böylece herkes kendi isminden memnundur. Bu durumda râzı olunan herkes sevgilidir. Sevgilinin yaptığı ise sevimidir. Bütün fiiller Rabb-i hâss'a (yani ismin olasılığına) aittir. Böylece her varlık Rabb'inin fiilinin kendinden ortaya çıkmasından memnundur. İşte İsmâîl'de bu tecellî vâki olmuştur. Bu yüzden Rabb'i katında makbuldür.³

“Cenâb-ı Hakk'ın, birbirine zıt isimleri vardır. Hâdî, yani hidâyet verici isminin karşısında Mudil, yani dalâlet verici, vardır. İşi gücü de, insanları sapıklığa itmektir. Zilletin karşısında izzeti, zâlime karşı âdili bulursun.

Bunların her biri bir kalıba bürünmüş olduğundan, kahr yapıcının önünde intikam alıcı görünür. Bu hâl, isimlerin çarpışmasından ibârettir.

Aslında, şu şöyle bu böyle yapıyor, ben olsam yapmazdım, dersin. Tabii yapmazdın, çünkü sen onların

³ Yazarın notu.

sahip oldukları isimlere mazhar değilsin de, onun için yapmazsın. Herkesin mazhar olduğu isme göre hareket ettiğini düşünürsen, dava kalmaz. Her tarafı kaplamış olan o nur deryası içinde, şu veya bu yok... Dünya kurulalı beri, nur ve zulmet isimlerinin mazharları dâim ve bâkî. İşte bu vahdet görüşüne hürmete alışmaya bak. Kudret, kuvvet, fiil, kavil her şey Allah'tan... diyoruz. Ancak, üstünde dikkat ve titizlikle durulacak nokta "cebr-i mutavassıt" denen orta yoldan ayrılmamaktır. Çünkü insan, cüz'î irâde sahibi bulunduğu için, bir mücâdele ve nefis muhasebesi ile de mükelleftir. Şöyle ki, bugün kötülüklere batmış olan insan, nefsi ile boğuşarak o kötülükleri iyiliğe çevirebilir. İğreti, yani arızî soydan olan her menfi sıfat, bir iç safâsından (temizlenmesinden) sonra, şeytanlıktan meleklîğe dönebilir. İnsana bu imkân verilmemiş olsaydı. Cenâb-ı Hak yeryüzüne ne peygamber gönderir, ne kitap inzal eder ne de velîler yollardı.

Cenâb-ı Hak insanı, sözünün eri ve vadinde sâdık sıfatlarıyla Hakk'ın indinde râzı olunmuş nassı (Kur'an veya hadislerde bulunan ifadeler) ile tavsif buyurdu ve Âli isminin mazharı oldu. Binâenaleyh Rabb'inin kendisinden râzı olması, mertebesinin ulviyetine delâlet eder ve vadinde sâdık olması, derecesinin yüceliğine şehâdet eder.

Her isim, zât-ı ahadiyete (zâtın birliğine) delâlet edicidir. Vê isim, zâtın bir sıfat-ı mahsusa (özel sıfat) ile zuhurundan ibârettir. Mesela "Muiz" (aziz kılan) ismiyle tecellî eden zât-ı vâhiddir (tek olan zattır). "Mâni"

desek yine O'dur. Binâenaleyh Hakk'a, esmâ ve sıfata bürünmüş, şekil ve görünüşler ile tezâhür etmiş ve taayyün eylemiş olması sebebiyle halk-ı âlem derler.

Âlem, Hakk'ın zâhir görünüşü; Hak ise âlemin bâtınıdır. Âlem, zuhur etmezden evvel Hakk'ın ta kendisi idi. Hakk'ın zuhurundan sonra ise ayn-ı âlem, yani âlemin ta kendisi oldu. Belki hakîkatte bunların hepsi tek ve aynı hakîkattir ki zuhur, saklanması, ezel, ebed, evvel, âhir birer nispet ve itibardan ibârettir. (Hüvel-evvelu vel'-âhiru ve'z-zâhiru vel'l-bâtını: O evvel ve âhir ve zâhir ve bâtındır.)

Bunun için neden köpek köpek de, insan da insan kılındı denmez. Zîra Allah'ın isimleri sûrîdir (görünen/zâhir) ve bu görünenler rabbanî sıfatlardır. Zâhir (zuhur eden) ve mazhar (zuhur yeri) Hakk'ın kendisi olunca da, bu sual vârid olamaz. Ama gönül gözleri perdeli olan kimselere bu hakikatler söylenemeyeceği için, "Ef'alinden (fillerinden) sual olmaz, O senin anlayacağı şey değil, istediğini yapar" cevabıyla cevap verilir.

Allah'ın feyzi iki kısımdır: Biri feyz-i akdes, diğeri feyz-i mukaddestir. Evvelki ile ilim, yani bilgi mertebesinde bütün görücülük ve hakikatler ile aslî istîdat hâsıl oldu. İkinci ile de hariçten o görücü gözleze tâbi ve lâzım olan nesnelere ile vücûd hâsıl oldu.⁴

Konevî Hazretleri'nin de buyurduğu gibi, Hz. İbrâhim, kendisinde subûtî (sabit) sıfatlar tecellî etmesi yönünden ve teslimiyetinin tam olması yönünden ruhu temsil etmektedir.

⁴ Ken'an er-Rifâî Hazretleri'nin sohbetlerinden alınmıştır (özel arşiv).

Zîra zâta nispet edilebilir. İsmâil ise varlıkta zâtın iktidarının gerçekleşmesi mahallini temsil eden nefistir. Bu yüzden ruh yani ezeli dirilik, aslında varlığı olmayan olasılıkları (mümkünleri) reddettiği zaman birliği ortaya çıkar. Bu yüzden İbrâhim İsmâil'i kesmeye kalkmıştır. Ruh nefse olan düşkünlüğünü kurban etmeye yönelmiştir. Allah için makbul olan da bu istektir.

Bu, Kur'an'da, İsmâil olan nefsin teslimiyeti ve İbrâhim'in kararlılığı açısından anlatılmıştır. Konevî bu hakîkati şu âyetle teyit eder: "*Tûr'a yemin olsun, yazılmış kitaba, rakk-i menşura ve mâmur olan beyte yemin olsun ki.*" (Tûr, 1-4)

Burada Tûr âlemin zâtıdır. Subûtî sıfatları ve imkânı açısından âlemi temsil eder. Rakk-i menşur, âlemde zuhur edebilecek her türlü mümkündür. Hz. Halil'in Kâbe'nin yapımcısı ve yardımcısının da İsmâil olması dolayısıyla, Kâbe âlemin hakîkati olan ilk yaratılış tecellîsi, "akl-ı evvel" (ilk akıl) gibidir. Akl-ı evvel ise Allah'ın "*Ol!*" emri olan kudret sıfatından yaratılmıştır. Bunun için kalem diye nitelendirilmiştir, çünkü kalem ele ilintilidir. Bu yüzden de kudretin mazharıdır. İşte Hz. Halil akl-ı evveli temsil ederken, İsmâil ise yaratılıştaki teferruatın, çokluğun mahalli olmasından, kalemin yazdığı levha olmasından dolayı nefsin mazharıdır. Bundan dolayı akl-ı evvel küllî nefiste tecellî ettiğinde şu âyet zuhur eder: "*İbrâhim ve İsmâil Beyt'in kalelerini yükselttiğinde...*" (Bakara, 127). Bu ise âlemin varlığına işarettir.

"Ey Rabbimiz bizden kabul eyle. Sen işitensin ve Alîm'sin. Rabbimiz bizi Müslüman eyle. Ve zürriyetimizden sana teslim olan bir ümmet kıl. Bize ibâdetlerimizi göster, ibâdetimizi kabul eyle. Sen Rahîm ve tövbeleri kabul edensin. Rabbimiz onlara kendilerinden bir peygamber gönder. Bu peygamber, onlara

senin âyetlerini okur ve onlara kitabı, hikmeti öğretir ve onları tezkiye eder. Sen Azîz ve Hakîm'sin." (Bakara, 127-129)

Bakara Sûresi'nde tecellî eden bu mânâ Allah'ın İbrâhim'in aklî ve nefsî ifadesini haber verip, Hz. Muhammed ile tamamlanacağıının müjdesini vermektedir.

Nefis, ruha tâbi olduğunda küllî akıl tecellî eder ve vücut kemâle erer (idrak). Fakat kul halen korku ile ümit arasında olduğundan, Allah, İbrâhim Sûresi'nde *"İbrâhim bu evi emin kıl!"* buyurduğunda, İbrâhim ağzından *"...ve beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru."* buyrulmuştur. Âyette oğullar ile kastedilen cüz'î nefislerdir. Âyetin devamında, *"Onlar (yani meşrepleri) insanlardan pek çoğunu saptırmışlardır."* denilmektedir. Anlaşıyor ki insanın ruhanî kuvvetleri vücudun istek ve arzularının kahrı altında silinip gidebilir. Nitekim Hak onların hayvan gibi, hatta hayvandan da aşağı olduğunu söylerken bir başka yerde ise taşâ benzetmektedir.

İbrâhim'in Kâbe ile ilişkisinde ise iki itibar ve rablık anlatılır. Bu itibarlardan birisi, bizde tecellî eden ismin Allah'ın müsemmâsından farklı oluşudur. Diğerisi ise ona bağlı oluşudur. İsmi rablığı, bağlı oluşu yönünden seni terbiye ederken, farklı oluşu yönünden terbiyeye ihtiyaç için bu âleme geldiğini gösterir.

Hz. Halil yedinci semâyı oluşturur. Çünkü Hz. Peygamber, Hz. İbrâhim'in makamının yedinci semâ ve sırtının da Beyt-i Ma'mur'a dayanmış olduğunu söylemiştir. Beyt-i Ma'mur gönlü temsil ederken, melekler de onun nefesleridir. Melekler (melekeler), kalpte (melekelerimiz kalpte tecellî eden) hakîkatlere ulaşırlar ve bir daha kalbe dönmezler.

Bir kul kendi akl-ı küllüne ulaşınca artık Rab kesilir ama

bunu söylemesi edebe ters düşeceğinden “Rab kesildim. Zîra gönlümde sen tecellî ettin ama isminin hakikatini bilemem.” der.

Anlatılan yedi makam şöyle değerlendirilirse: Yedinin üzerinde olan Arş, er-Rahmân isminin; Kürsî, er-Rahîm isminin; İbrâhim makamı (yedinci gök) isimlerin tümü olan er-Rab isminin; altıncısı el-Alîm (ilmi ezelî ve ebedî olan), beşincisi el-Kahhâr (yokeden/kahreden), dördüncüsü Muh-yî (dirilten), üçüncüsü el-Musavvir (sûret veren), ikincisi el-Bârî (yaratıp varlığa çıkararak), birincisi de el-Hâlik (yaratan) isminin istivâğıdır. Kâmilin kalbini ise Allah ismi istivâ eder.

Allah'ın ahadiyeti açısından ismi yoktur. Kâbe Rab isminin mazharıdır. Zattan ilk taayyün eden bütün isimleri birleştiren câmi-i taayyün (ortaya çıkanların tamamı) olmuştur. Eşya ise bu ilimden tecellî etmiştir. Bu sebeptir ki Kâbe'de ilk beliren şey ilim demek olan Zemzem'dir.

Bu ilmi eşya iki yönüyle âşikâr eder: Talep ve yokluk. Bu ise kalemin zuhuru olur. İlk yazılan yer ise levh-i mahfûzdan ibâret olan yer, yani Hacer'dir. Çünkü Hacer Zemzem'e olan ihtiyacı ile (ilme, yani Allah'ın kendindeki ismine) talepkâr olmuş ve yokluğunu âşikâr etmiştir. Hacer'in köle olmasının sebebi levh-i mahfûzun yazısız, ama yazıya hazır olması sebebiyle kalemin mahkumu olmasıdır. Böylece levh, mahkum olan kalemin mahkumu olmuştur.

Son olarak, Peygamber'in “Zemzem susuzluğu gidermek için değil, doyurur ve hastaya şifâ verir.” hadislerinde sır vardır. Susuzluğu gidermeyişi kulun Allah hakkındaki ilminin zandan ibâret olduğunu gösterir. Doyurup şifâ vermesi ise kalem olan kadere tâbi oluşuna delildir ki, bir insan kadere râzı ol-

makla ferahlar ve şifâ bulur. Nitekim Hadîd Sûresi'nde "Siz yeryüzünde bir müsbet isabet ettiğinde onu önceden kitapta yazmışsınızdır." (Hadîd, 22) buyrulmuştur.

"Tûr'a yemin olsun, yazılmış kitaba, rakk-i menşura ve mâmur olan beyte yemin olsun ki." (Tûr, 1-4) âyetleri ile Arş, Kürsî ve 7 semânın açılımını iki ayrı şemada gösterebiliriz:⁵

Arş : Her Şeyin Hakîkati ve Mânâsı - er-Rahmân
Kürsî : Bu Hakîkatin Olasılığı - er-Rahîm
7. gök : İbrâhim - Bütün isimlerin toplamı - Gönül
Makamı - Rabbîyet
6. gök: el-Alîm
5. gök: el-Kahhâr (yok eden)
4. gök: el-Muhyî (ihya eden)
3. gök: el-Musavvir (tasvir eden)
2. gök: el-Bâri (yoktan örneksiz yaratan)
1. gök: el-Hâlik (halkeden)

⁵ Yazarın Notu.

“Fakat, ahadiyet-i İlâhîyede kimse için kadem yoktur. Zîra ‘biri için, ondan bir şey vardır; ve diğeri için de ondan bir şey vardır’ denilmez. Çünkü o, teb’iz (bölünme) kabul etmez. Onun ahadiyeti, bilkuvve küllîsinin toplamıdır.”

İbn Arabî bu bölümde Allah’ın isimlerinin toplamı hakkında “Ahadiyet” kelimesini kullanır. Bu bugüne kadar yaptığı yorumların dışındadır. Çünkü ahadiyet isimlerle alâkası olmayan sonsuz zâtî birliktir. Vahdâniyet ise isim ve sıfatlarla izah edilen zat için kullanılır. Yani Ahadiyet zat, Vahdâniyet ise zâtın âyân-ı sâbitesidir. Allah, bu mertebede (vahdâniyet) bütün varlıkların âyân-ı sâbitesinde tecellî etmiştir. Bu ilmî tecellîye feyz-i akdes denir.

Allah Kur’an’da ben, sen, o ve biz hitaplarını kullanır. Ben ahadiyetini anlatırken, biz dediğinde bilkuvve küllîsinin toplamını anlatır.

Burada, ahadiyette isim ve sıfatlar, eser ve müessirler olmadığı için ahadiyet bunların fânîliğini ister. Vahdâniyet, birlik âlemin çokluktaki birliğini, yani çokluğun fânîliğini ister (farklılık kabul etmez, çoklukta birlik kabul eder). Rubûbiyet ise âlemin varlığını ister. Zîra Rab olabilmesi için isimlere ihtiyacı vardır. Rubûbiyet isminin içerdiği Alîm, Semî’, Basîr, Kayyum, Mürîd, Melik gibi isimler, mâlum, makdûr (kudretli), murad gibi isimlere ihtiyaç duyar. (Öğretmen talebeye ihtiyaç duyar.)